

Tomáš KADLEC: Těžký život nuceně nasazených. Nedobrovolná práce pro Třetí říši ve vzpomínkách a svědectví pamětníků, Diplomová práce HÚ FF JU, České Budějovice 2006, Díl první a druhý, 771 s. + 50 textových a obrazových příloh.

Posudek vedoucího diplomové práce

Diplomant Tomáš Kadlec si ve své diplomové práci *Těžký život nuceně nasazených. Nedobrovolná práce pro Třetí říši ve vzpomínkách a svědectví pamětníků* si uložil za hlavní cíl zachytit každodenní život československých občanů nuceně nasazených v době druhé světové války (1939-1945) na nedobrovolnou práci pro Třetí říši Adolfa Hitlera. Tato mimořádně rozsáhlá (konceptí i pojetím), obsáhlá (počtem stran textu), zajímavá (textové a obrazové přílohy) a přínosná (jak pro úplné laiky, tak i pro obeznané zájemce a znalce) dvoudílná diplomová práce je uvedena následovně: *„Bylo mi něco kolem deseti let, když jsem se poprvé dozvěděl o fenoménu nucených prací za 2. světové války. Vyprávěl mi o tom můj dědeček Václav Kadlec. Z jeho povídání jsem však tenkrát mylně usuzoval, že děda byl v koncentračním táboře. Byl jsem tehdy ještě příliš malý na to, abych mohl pochopit rozdíly mezi životem v koncentračním táboře pro vězně a v ubytovacím lágru pro nuceně nasazené dělníky. Řekl bych, že dědečkovo vyprávění na mě mělo praktický dopad. Od té doby jsem se začal živě zajímat o dějiny prostřednictvím svědectví lidí, kteří „byli u toho“. Jako každého chlapce mě začala zajímat technika – a především ta válečná. Začal jsem tedy číst populární práce o 2. světové válce.“*

Po velice pečlivě vypracovaném **Úvodu** (s. 11-30), kde nás autor seznamuje se svou koncepcí DP, se svým kladením otázek a hledáním patřičných a potřebných odpovědí na ně, následuje ucelený a komplexní rozbor použitých pramenů a literatury. Veškerý výzkum pochází především z podrobného studia mnoha zachovaných písemností úřední povahy, které jsou uloženy ve Státních oblastních archivech (Plzeň a Třeboň), v systému Státních okresních archivů (České Budějovice, Pelhřimov, Strakonice, Tábor). Pro mnohé další důležité otázky související se zkoumanou tematikou byly vhodně použity i jiné materiály, zejména mimořádně cenné Deníky Miroslava Dědiče a Korespondenci pánů Václava Kopence (3.11.1942-14.11.1944), Jana Maňhy (26.11.1942-23.6.1944) a Františka Sovy (18.2-1942-26.10.1942). Mimořádně cenný, získaný opravdu pečlivou a systematickou dlouhodobou prací s pamětníky, je Archiv autora. Zde je soustředěno na 21 Záznamů rozhovorů (včetně přepisu výpovědí s Jiřím Maňákem). Autor DP s přihlédnutím k tomu, že: *„můj vlastní děda byl také poslán do Říše na práci, začal jsem se zajímat o to, jak je toto téma zaznamenáno v české historiografii. Čekalo mě ale velké rozčarování. Kromě dvou monografií Františka*

Mainuše jsem neobjevil vůbec nic. To mě velmi překvapilo. Jak je možné, že historici opominuli studium tak velké skupiny lidí a ani po sametové revoluci se nikdo nezhostil této problematiky? Marně jsem hledal odpověď.“ (s. 12). Autor práce nahrál rozhovory s bývalými nasazenci (tak jak to udělal Mgr. Petr Řezníček s bývalými „pétépáky“) a následně převedl jejich svědectví do psané podoby. Za tím účelem si sám vypracoval svůj vlastní dotazník (a nutno říci opravdu důkladně promyšlený), podle kterého postupoval, aby naplnil co nejvíce tématických okruhů. Z nich pak následně chtěl vystavět a také úspěšně vystavil osu celé diplomové práce. *„Mé otázky nejprve měly směřovat na to, zda bývalí nasazenci věděli o Češích, kteří před nimi v Říši pracovali dobrovolně. Bylo mi jasné, že spoléhání se na lidskou paměť může být ošidné, přesto jsem usuzoval, že opravdu silný emocionální zážitek se může asociovat i ke konkrétnímu datu. Proto se další otázka týkala prožívání okupace zbytku Československa nacistickým Německem. Pak jsem se ptal na činnost pracovních úřadů a osobní zkušenosti s nimi. Dotázal jsem se i na možnost vyhnout se odchodu. Následující otázky mířily na prožívání cesty do Říše a samotný příjezd. Posléze mě zajímalo ubytování a stravování. Opomenuta nemohla pochopitelně zůstat ani vykonávaná práce. Dále mne zajímaly možnosti styku s domovem – dopisování si, zasílání balíků se zásobami a trávení dovolené. Protože nejen prací živ je člověk, chtěl jsem se dozvědět informace o trávení volného času, který byl limitován pracovním nasazením a probíhající válkou. Posléze mě zajímal vztah k místním lidem i ostatním cizincům. S tím celkem úzce souvisí i tematika odporu. Na závěr jsem chtěl zkusit rekonstruovat pohnutou atmosféru konce války.*“ (s. 13). Snahou autora bylo začlenit nucené práce do celkového kontextu dějin 20. století, do století, které kromě pokroku přineslo obrovské ujařmení člověka a nové okovy. Své informace čerpal z mnoha publikací, také ze dvou vynikajících syntetických prací anglosaských historiků (Eric Hobsbawm, Paul Johnson), použil i různých encyklopedií, slovníků a datových příruček, včetně televizních dokumentů. Bylo jich 640 tisíc, ve kterém promlouvali různí lidé ze Svazu nuceně nasazených i známé osobnosti, jako například herci Libuše Havelková a Radovan Lukavský. Protože jej zajímaly také podobnosti mezi dvěma otrokářskými systémy 20. století – komunismem a nacismem, prostudoval i osobní svědectví a studie týkající se komunismu u nás. Podotýkám, že pamětníky si Tomáš Kadlec předem nijak sám nevybíral, byl odkázán na ty lidi, na které zrovna narazil. Přitom se v rámci svých omezených možností snažil pracovat především s lidmi, kteří mají nějaký vztah k Jihočeskému kraji. Je nutné zdůraznit, že každá přepsaná výpověď má jinou výpovědní hodnotu. Diplomant na s. 15 správně uvádí: *„Někteří pamětníci mluvili doslova „jako kniha“, jiní ale pletli „páté přes deváté“.* Aby následné čtení nebránilo porozumění, musel jsem drobně opravit zejména větnou strukturu. Také jsem se

snažil převést řeč ze slangu do celkem spisovné češtiny. Expresivní slangismy a občasně vulgarismy ale zůstaly zachovány, protože bych jen těžce hledal jiné vhodné expresivní výrazy. Podotýkám, že jsem nijak neupravoval výpovědi kvůli věrohodnosti, i když se občas stalo, že pamětník nedopatřením spojil několik věcí dohromady. Asi největším nebezpečím při práci s bývalými nasazenci byla tzv. „zpětná projekce“. To znamená, že člověk projektuje své pozdější zkušenosti do dřívější doby. Například není možné, aby nasazenec už roku 1942 věděl o masovém vraždění Židů a utrpení vězňů koncentračních táborů v plné šíři. (O tom vědělo pouze několik Němců.) Nestvůrnost holocaustu vyplula na povrch teprve až v samém závěru války. V roce 1942 to ale nikdo netušil... – Takto kriticky se musí pracovat s výpověďmi pamětníků.“ Od diplomanta vím o tom, že někteří respondenti zemřeli nedlouho poté, co s nimi hovořil. Autor ve svém zvukovém archivu shromáždil 26 hodin čistého nahrávacího času. Všechny přepsané výpovědi vydaly na 300 stran textu. Podařilo se mu tak zachovat svědectví lidí, které by jinak mohlo zůstat navždy ztraceno. Je nutno připomenout, že každý pamětník, jehož vzpomínky nahrál, písemně souhlasil s jejich uveřejněním pro potřebu jeho diplomové práce. Také se mu podařilo od bývalých totálně nasazených získat fotokopie různých věcí, jako např. fotografie, pohledy, propustky, příkazovací výměry, pracovní knížky. Tyto věci má uchované v elektronické formě ve svém archivu. Pro svou práci metodicky a metodologicky využil především práce historiků, kteří zkoumají dějiny 2. světové války metodou skupinové biografie a sondou do každodenního života, popř. kolektivní psychologií. Základním záměrem bylo postihnout každodenní život nedobrovolných civilních dělníků za 2. světové války, soustředěných především na území nacistické Říše, včetně jeho proměny v průběhu války. Základním metodologickým souborem byla metoda řízených rozhovorů s pamětníky – tedy orální historie. V jejím rámci Tomáš Kadlec aplikoval metodu kolektivní biografie a metodu sondy. Dále používal i metodu přímou, nepřímou a komparativní. Nevyhýbal se ani synchronním a diachronním hlediskům. A nesmíme nikdy zapomenout, že výzkum nuceně nasazených dělníků adekvátně patří i do výzkumu dějin práce.

Autor se při svém psaní usilovně snažil skloubit téma tzv. „velkých“ a „malých“ dějin - „– čili dějin namnoze popisných - politických a dějin „viděných zdola“. Tomu odpovídá i koncepce rozdělení do dvou částí – v první se snažím ukázat děje, které formovaly nucenou práci, druhá část je o životě nedobrovolných dělníků, jak ho sami prožívali. I přesto, že se jedná o sondu, chtěl jsem postihnout válečný život v celé jeho šíři. Také jsem se snažil vyhnout nežádoucímu a zkreslujícímu stereotypu o „hodných Česích“ – obětech a „zlých Němcích“ – pachatelích.“ (s. 30). Zdrojem patřičných informací byl i internet. Zde ovšem vždy záleží na tom, jak je ten který server kvalitní. Výborný zdroj informací představovala internetová

encyklopedie Wikipedie (s. 29). O komunismu pojednává server Totalita, zajímavé vzpomínky nabízí server Senio.

Vlastní práce je rozčleněna do dvou dílů. I. díl nazvaný „**Volání práce**“ (s. 31-304) obsahuje: *Exkurz I. Odchody Čechů za prací v průběhu 19. a začátkem 20. století*, Kapitola 1. Do spárů totalitních ideologií (s. 39-111) se dělí na podkapitoly: *Od války k válce* (s. 39-79), *V Československu v letech krize* (s. 80-93), *Na práci do Německa* (s. 94-111); Kapitola 2. Na pracovní frontě (s. 112-279) se dělí na podkapitoly: *V civilu: Do práce proti své vůli* (s. 116-170), *Ve vězeňském mundúru: Méně než otrok* (s. 171-220), *V uniformě: S puškou nebo s lopatou?* (s. 221-279). První díl ukončuje: *Exkurz II.: Pracovní nasazení napříč 20. stoletím* (s. 280-304).

Druhý díl nese název **V Říši i v protektorátu** (s. 305-739) obsahuje: Kapitola 3. Wenn die Soldaten durch die Stadt marschieren (s.305-323) se dělí na podkapitoly: *Záříjová zrada* (s. 305-316), *Přijeli* (s. 317-323); Kapitola 4. Cestička do „rajchu“ je bol a žal (s. 324-377) se člení na podkapitoly: *Na „pracáku“* (s. 326-352), *Cestování do neznáma* (s. 353-377); 5. Životní podmínky nuceně nasazených (s. 378-528) byla rozdělena na podkapitoly: *V lágru i v soukromí* (s. 378-401), *Práce, lékařská péče a zdraví* (s. 402-453), *Strava, příděly a ošacení* (s. 454-484), *Volný čas, kultura, zábava a sport* (s. 485-528); Kapitola 6. Informovanost a styk s domovem (s. 529-562) se dělí na podkapitoly: *Rozhlas a tisk* (s. 529-532), *Šeptanda* (s. 533-544), *Dovolená, korespondence a zásobování z domova* (s. 545-562); Kapitola 7. Letecká válka (s. 563-610) se člení na podkapitoly: *Nástin spojenecké letecké ofenzívy* (s. 563-570), *Hloubkaři* (s. 571-576), *Anatomie náletu* (576-590), *Reflexe bombardování nuceně nasazených* (s. 591-605), *Kryty* (s. 606-611); Kapitola 8. Vztahy mezi národy a skupinami nasazenců a jejich reflexe Čechy (s. 611-656) se dále dělí na podkapitoly: *Češi* (s. 613-621), *Němci* (s. 621-637), *Rakušané* (s. 637-641), *Poláci* (s. 641-642), *Ostarbeiteři* (s. 643-644), *Francouzi* (s. 644-646), *Ostatní národy* (s. 646-648), *Vězni* (s. 649-653), *Váleční zajatci* (653-656); Kapitola 9. Formy odporu (s. 656-681) byla rozčleněna na následující podkapitoly: *Sabotáže* (s. 657-668), *Další způsoby odbojové činnosti* (s. 668-673), *Nelegální pobyt doma* (s. 674-677), *Konflikty a spory* (s. 677-681); Kapitola 10. Vojna a mír (s. 681-739) obsahuje tyto podkapitoly: *Celková situace konce války a poslední útoky* (s. 681-699), *Květnová revoluce* (s. 700-713), *Osvoboditelé* (s. 713-723), *Návraty domů po válce* (s. 721-729), *Osudy nuceně nasazených po válce, pohled zpátky a odškodnění* (s. 730-739). Právě zde (s. 738-739) autor sumarizuje některé své poznatky, získané při náročné práci s pamětníky. „*Zkušenosti nuceně nasazených dodnes patří do rubriky stále aktuálních a velmi bolestných česko-německých vztahů. Jak již bylo popsáno výše, naprostá většina obyvatel*

někdejšího protektorátu se bezprostředně po válce dívala na všechny Němce spatra. Prožité válečné události a utrpení byly příliš živé na to, aby se vztahy mezi národy mohly normalizovat. Češi a Němci k sobě hledali cestu jen ztěží.

Špatné zkušenosti s Němci, které nasazenci za války zažili, rozhodně nejsou nějakou mrtvou historií a přispívají k tomu, že se tito lidé z pochopitelných důvodů na Němce dívají dodnes skrz prsty.

Někteří bývalí nasazenci se po mnoha letech odhodlali k návratu na „místo činu“. Ale i po mnoha desítkách let se na bývalém místě svého nuceného nasazení dočkali rozčarování.

To co je téměř pro všechny mé současníky a příslušníky poválečných generací dávná historie, je pro pamětníky, kteří za války museli pracovat pro Říši, stále živé trauma, které přetrvává do konce jejich životů.

Proto je třeba soustavně pracovat s lidmi, kteří prožili velké utrpení, sbírat jejich vzpomínky, deníky a další materiály a tím také prakticky realizovat intergenerační komunikaci mezi odcházející a nastupující generací. Naprostá většina pamětníků touží sdělit svoje zážitky někomu, kdo jim bude bedlivě naslouchat...“.

V Závěru své DP autor správně konstatuje: „Druhá světová válka skončila před více než šedesáti lety. Přesto mezi námi stále žijí lidé, kteří ji prožili. Každým dnem jich je však méně a méně. I oni byli kdysi mladí, měli svá přání, tužby a plány o tom, jak prožijí svůj život. To všechno jim válka znemožnila. Jejich utrpení by nikdy nemělo být zapomenuto. K tomu by měla sloužit i tato práce. Dovoluji si tvrdit, že v horizontu dvaceti let už nebude jediného pamětníka této zlomové a klíčové události dvacátého století, a nejstrašnější válka dějin se přesune za horizont soudobých dějin. Stále proto má smysl pracovat s lidmi, kteří mají živé a bolestné vzpomínky na tuto dobu. Má cenu zaznamenávat jejich svědectví pro další generace, které tak na základě výpovědi svědků mohou dobře pochopit, co že to vůbec byla 2. světová válka a co tehdy znamenalo „jít do rajchu“.“ (s. 740). Současně správně vznáší nové otázky a náměty pro své možné pokračovatele: „Je s podivem, že jsme velmi málo nebo téměř vůbec informováni o „mlčící většině“ českých obyvatel za protektorátu. O tisících lidí, kteří statečně bojovali proti nacistům se zbraní v ruce, toho víme celkem dost. O milionech lidí, kteří náleželi k majoritě společnosti Protektorátu Čechy a Morava, nevíme takřka nic. Tito lidé se nijak zásadně ve své většině nesnažili nacistům škodit ani bojovat s nimi, z rasového hlediska byli „v pořádku“, většinou se výrazně neprojevovali, chtěli pouze přežít válku v klidu a v skrytu srdce věřili v porážku Třetí říše. I nuceně nasazení civilní dělníci patřili k této kategorii. Nacisté z nich přesto udělali oběti tím, že je donutili k nedobrovolné práci pro svou veleříši. Myslím, že majorita protektorátní společnosti by měla být největším předmětem

zájmu historiků v blízké budoucnosti. Jako jeden z klíčů pro její poznání může posloužit i má diplomová práce. Nadále bude k tomuto tématu třeba čerpat i z archivů měst a ze vzpomínek pamětníků, pokud se podaří najít nějaké lidi, kteří budou moci k tématu co říci. Měly by se zkusit najít a vydat deníky lidí, kteří žili v protektorátu. Komplexní zmapování by si zasloužily i první týdny míru, kdy panovalo bezvládí a převládaly vypjaté emoce.“ (s. 740-741).

A nelze, než plně souhlasit s jeho (pro mne sympatickým) názorem, uvedeným na s. 741, kterým ukončil celou diplomovou práci: „*Myslím, že z toho, co jsem napsal až dosud, vyplývá jasný závěr: do historie vždycky patří morálka (ale ne falešné moralizování) a vynášení skutečné pravdy na světlo. Jen tak může člověk získat zdravý náhled na vlastní historii, kterou si bohužel většina lidí maluje na růžovo. Historik musí vždycky stát na straně utlačovaných a obětí a zpravovat o jejich údělu ostatní. Bohužel se až příliš často stává, že pachatelům je popřáno daleko víc sluchu a zájmu než jejich obětem. A to je velmi smutné.“*

Následují *Zkratky a vysvětlivky* (s. 743-748), *Použité materiály* (prameny a literatura) - s. 749-769 a *Přílohy* č. 1-50. Diplomant se ve své mimořádně zdařilé práci dokázal vypořádat s náročností tématu, jeho diplomová práce je přínosná i pro velké množství důležitých, leč mnohdy neprávem opomíjených informací a z toho vystupujících vazeb, vztahů a souvislostí. Důležité je, že obsahuje vlastní nesmírně pečlivou a precizní badatelskou činnost diplomanta, která není jen pouhým historickým a chronologickým přehledem dat, osob, událostí, ale současně přináší i své vlastní a osobité hodnocení v problematice těžkého života totálně nasazených. DP je též přesvědčivým svědectvím o autorově dlouhodobém zaujetí tématem s následně vyjádřenou snahou o sdělení velkého množství získaných poznatků! Na prameny navazuje i soupis vydaných pramenů a periodický tisk a náležitě obsáhlá literatura. Adekvátně byl využit i internet. Také v seznamu pramenů a literatury, neshledávám žádných nedostatků či chyb. Autorův výklad a text je logický a přehledný. Veškeré černobílé přílohy, mimořádně pečlivě a kvalitně zpracované a uvedené na konci DP, jej velmi vhodně doplňují.

Konstatuji proto, že autor zásady historikova řemesla řádně zvládl, včetně přesně provedeného a obsáhlého poznámkového aparátu, který činí 2.770 poznámek pod čarou! Také formální stránka je, vzhledem k značnému stránkovému rozsahu, bez podstatných vad na kráse. S potěšením předloženu diplomovou práci, která přesahuje (pojetím, rozsahem a zpracováním) běžný standard DP, doporučuji k obhajobě a hodnotím známkou **v ý b o r n ě**.

České Budějovice 2. 5. 2006

PhDr. et PaedDr. Jiří DVORÁK, Ph.D., v. r.